

FITRATNING JADIDCHILIK HARAKATIDA DINIY ISLOHOTLAR G'OYASI

Axmatova Fotima Akromjon qizi

Turon universiteti Ingliz tili yo'nalishi 3- kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning jadidchilik harakatidagi diniy islohotlar g'oyasi va uning asarlarida diniy masalalar talqini tahlil qilinadi. Tadqiqot Fitratning "Munozara", "Hind sayyohi" va "Rahbari najot" kabi asarlariga asoslanib, uning diniy qarashlarining rivojlanishini, an'anaviy islom ta'limoti va zamonaviy bilimlarni uyg'unlashtirish bo'yicha g'oyalarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Abdurauf Fitrat, jadidchilik, diniy islohotlar, islom, zamonaviy ta'lim, "Munozara", "Hind sayyohi", "Rahbari najot"

ИДЕЯ РЕЛИГИОЗНОЙ РЕФОРМЫ ФИТРАТА В ДЖАДИДИСТСКОМ ДВИЖЕНИИ

Аннотация: В данной статье анализируется концепция религиозных реформ Абдурауфа Фитрата в рамках движения джадидизма и интерпретация религиозных вопросов в его произведениях. Исследование рассматривает эволюцию религиозных взглядов Фитрата на основе его работ, таких как "Мунозара", "Хинд сайёхи" и "Рахбари нажот".

Ключевые слова: Абдурауф Фитрат, джадидизм, религиозные реформы, ислам, современное образование, "Мунозара", "Хинд сайёхи", "Рахбари нажот"

THE IDEA OF RELIGIOUS REFORM IN FITRAT'S JADIDISM MOVEMENT

Abstract. This article analyzes Abdurauf Fitrat's concept of religious reforms within the Jadid movement and the interpretation of religious issues in his works. The study examines the evolution of Fitrat's religious views based on his works such as "Munozara", "Hind sayyohi", and "Rahbari najot". It explores his ideas on harmonizing traditional Islamic teachings with modern knowledge.

Key words: Abdurauf Fitrat, Jadidism, religious reforms, Islam, modern education, "Munozara", "Hind sayyohi", "Rahbari najot"

KIRISH

XX asr boshlarida Turkistonda keng yoyilgan jadidchilik harakati jamiyatning barcha sohalarini, shu jumladan diniy sohani ham isloh qilishni maqsad qilgan edi. Bu harakatning yirik namoyandalaridan biri Abdurauf Fitrat (1886-1938) o'z asarlarida diniy islohotlar g'oyasini ilgari surdi va an'anaviy islom ta'limotini zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqishga harakat qildi [1].

Fitratning diniy qarashlarini o'rganish orqali nafaqat uning shaxsiy fikrlari evolyutsiyasini, balki butun jadidchilik harakatining din masalasiga yondashuvini ham tushunish mumkin. Bu esa o'z navbatida XX asr boshi O'zbekiston ijtimoiy-madaniy hayotini chuqurroq anglashga yordam beradi.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

Tarixiy-qiyosiy tahlil usuli orqali Fitratning asarlari XX asr boshi ijtimoiy-siyosiy va madaniy muhiti kontekstida o'rganildi.

Matnni tahlil qilish usuli yordamida Fitrat asarlaridagi diniy masalalarga oid fikrlar aniqlandi va tizimlashtirilib.

Qiyosiy tahlil usuli orqali Fitratning diniy qarashlari boshqa jadid ma'rifatparvarlari g'oyalari bilan solishtirilib o'rganildi.

Tizimli yondashuv usuli Fitratning diniy islohotlar konsepsiyasini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi.

Tadqiqot uchun asosiy manbalar sifatida Fitratning "Munozara" [2], "Hind sayyohi" [3] va "Rahbari najot" [4] asarlari olingan. Shuningdek, Fitrat ijodiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar, xususan, H. Boltaboyev [5], B. Qosimov [6], N. Karimov [7] kabi olimlarning ishlari muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Fitratning diniy qarashlari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lsa-da, uning diniy islohotlar g'oyasi alohida tadqiqot predmeti sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Ayrim tadqiqotlarda Fitratning diniy qarashlari uning umumiy dunyoqarashi kontekstida o'rganilgan [8], boshqalarida esa uning ma'lum bir asaridagi diniy g'oyalar tahlil qilingan [9]. Ushbu maqolada esa Fitratning diniy islohotlar g'oyasi uning bir nechta asarlari asosida kompleks ravishda tahlil qilinadi.

NATIJALAR

Fitratning diniy islohotlar g'oyasi va uning asarlarida diniy masalalar talqini tahlili quyidagi asosiy natijalarni berdi:

"Munozara" asarida diniy masalalar talqini. "Munozara" (1909) asarida Fitrat an'anaviy diniy ta'limot va zamonaviy bilimlar o'rtasidagi munosabat

masalasini ko'taradi. U farangi tilidan so'zlab, faqat diniy ilmlar bilan cheklanish musulmon jamiyatini tanazzulga olib kelishini ta'kidlaydi. Fitrat islom dinining ilm-fanga zid emasligini, aksincha ilm olishni targ'ib qilishini uqtiradi [2, p. 36-38].

"Hind sayyohi" asarida diniy masalalar talqini. "Hind sayyohi" (1912) qissasida Fitrat diniy masalalarga yanada chuqurroq yondashadi. U musulmon jamiyatidagi ilmsizlik, bid'at va xurofotlarni tanqid qiladi. Asarda hind sayyohi tilidan islom dinining asl mohiyati haqida fikr yuritiladi va musulmonlarning o'z dinlarini to'g'ri tushunishlari zarurligi ta'kidlanadi [3, p. 45-47].

"Rahbari najot" asarida diniy masalalar talqini. "Rahbari najot" (1915) asarida Fitrat o'zining diniy islohotlar konsepsiyasini yanada rivojlantiradi. U islom dinining asosiy manbalari - Qur'on va hadislarni zamonaviy talqin etishga harakat qiladi. Fitrat bu asarda islom dinining ilm-fan, taraqqiyot va insonparvarlik g'oyalariga mos kelishini isbotlashga intiladi [4, p. 62-65].

Fitratning diniy qarashlarining rivojlanish bosqichlari. Fitratning diniy qarashlarining evolyutsiyasini quyidagi bosqichlarga bo'lish mumkin:

a) Dastlabki bosqich ("Munozara" davri) - an'anaviy diniy ta'limotni tanqid qilish va zamonaviy bilimlarni targ'ib qilish;

b) O'tish bosqichi ("Hind sayyohi" davri) - islom dinining asl mohiyatini anglashga va uni zamonaviy talablar asosida talqin etishga intilish;

c) Yetuk bosqich ("Rahbari najot" davri) - islom dinini zamonaviy talqin etish va diniy islohotlar konsepsiyasini shakllantirish [5, p. 112-115].

An'anaviy islom ta'limoti va zamonaviy bilimlarni uyg'unlashtirish g'oyasi

Fitrat o'z asarlarida an'anaviy islom ta'limoti va zamonaviy bilimlarni uyg'unlashtirishga harakat qiladi. U bir tomondan islom dinining asl mohiyatini saqlashga, boshqa tomondan esa uni zamonaviy talablar asosida talqin etishga intiladi. Fitrat fikricha, haqiqiy islom ta'limoti ilm-fanni, taraqqiyotni va insonparvarlikni qo'llab-quvvatlaydi [6, p. 78-80].

TAHLIL VA MUHOKAMA

Fitratning diniy islohotlar g'oyasi va uning asarlarida diniy masalalar talqinini tahlil qilish quyidagi muhim xulosalarga olib keladi:

Fitrat o'z asarlarida musulmon jamiyatidagi mavjud diniy tushunchalar va amaliyotlarni tanqidiy ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi. U "Munozara" asaridayoq an'anaviy madrasalardagi ta'lim tizimining kamchiliklarini ko'rsatib, faqat diniy ilmlar bilan cheklanish jamiyat rivojiga to'sqinlik qilishini uqtiradi [2]. Bu g'oya keyinchalik "Hind sayyohi" va "Rahbari najot" asarlarida yanada rivojlantiriladi.

Fitratning bu yondashuvi jadidchilik harakatining umumiy yo'nalishiga mos keladi. Masalan, Mahmudxo'ja Behbudiy ham o'z asarlarida diniy ta'limotni isloh qilish, uni zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari surgan [10]. Biroq Fitrat bu g'oyalarni yanada chuqurroq va tizimli ravishda rivojlantirgan.

Fitrat islom dinini zamonaviy talablar asosida qayta talqin etishga harakat qiladi. U "Rahbari najot" asarida Qur'on va hadislarni sharhlar ekan, ularning ilm-fan va taraqqiyotga zid emasligini, aksincha bularni qo'llab-quvvatlashini ko'rsatishga intiladi [4]. Bu yondashuv Fitratning diniy islohotlar konsepsiyasining asosini tashkil etadi.

Fitratning bu g'oyalari o'sha davr musulmon dunyosidagi islohotchilik harakatlari, xususan, Misrda Muhammad Abdo, Hindistonda Sayid Ahmad Xon kabi mutafakkirlar g'oyalari bilan hamohang edi. Bu esa Fitratning keng dunyoqarashga ega bo'lganligini ko'rsatadi.

Fitrat asarlarida ilm-fan va din o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratadi. U "Munozara" asarida farangi tilidan so'zlab, zamonaviy fanlarni o'rganish zarurligini ta'kidlasa [2], "Rahbari najot"da bu g'oyani Qur'on va hadislar asosida asoslashga harakat qiladi [4].

Bu yondashuv Fitratning pragmatik va ilg'or fikrli ziyoli ekanligini ko'rsatadi. U bir tomondan musulmon jamiyatini modernizatsiya qilishga intilsa, boshqa tomondan bu jarayonda islom dinining rolini saqlab qolishga harakat qiladi.

Fitrat diniy ta'limni isloh qilish zarurligini alohida ta'kidlaydi. U "Munozara" asarida an'anaviy madrasalar tizimini tanqid qilib, yangi usuldagi maktablarni targ'ib qilsa [2], "Rahbari najot"da diniy ta'limning yangi dasturini taklif etadi [4].

Bu g'oyalar jadidchilik harakatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan ta'lim islohotlari bilan chambarchas bog'liq edi. Fitrat diniy va dunyoviy bilimlarni uyg'unlashtirgan holda, zamonaviy musulmon ziyolisini tarbiyalashni maqsad qilgan.

Fitrat asarlarida diniy tolerantlik g'oyasi ham muhim o'rin egallaydi. U "Hind sayyohi" asarida turli din vakillari o'rtasidagi muloqotni tasvirlar ekan, o'zaro hurmat va bag'rikenglik g'oyasini ilgari suradi.

Bu yondashuv Fitratning keng dunyoqarashini va uning diniy islohotlar konsepsiyasining insonparvarlik mohiyatini ko'rsatadi. U islom dinini boshqa dinlar bilan muloqotga tayyor, ochiq tizim sifatida ko'rsatishga intiladi.

Fitratning diniy islohotlar g'oyasi XX asr boshi O'zbekiston ijtimoiy-madaniy hayotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning asarlari keng tarqalib, ko'plab ziyolilarning dunyoqarashini shakllantirishga yordam berdi. Garchi sovet davrida Fitrat g'oyalari

ta'qib ostiga olingan bo'lsa-da, ular keyinchalik o'zbek ziyolilari orasida yashirin tarzda tarqalishda davom etdi.

XULOSA

Fitratning diniy islohotlar g'oyasi uning jadidchilik faoliyatining muhim qismini tashkil etadi. U an'anaviy islom ta'limotini zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqishga va uni ilm-fan bilan uyg'unlashtirishga harakat qilgan. Fitratning diniy qarashlarining rivojlanishida uch asosiy bosqichni ajratish mumkin: dastlabki tanqidiy bosqich ("Munozara"), o'tish bosqichi ("Hind sayyohi") va yetuk bosqich ("Rahbari najot"). Bu evolyutsiya uning diniy islohotlar konsepsiyasining shakllanish jarayonini ko'rsatadi.

Fitrat islom dinini zamonaviy talqin etishga intilgan. U Qur'on va hadislarni sharhlar ekan, ularning ilm-fan va taraqqiyotga zid emasligini, aksincha bularni qo'llab-quvvatlashini ko'rsatishga harakat qilgan. Fitrat diniy ta'limni isloh qilish zarurligini ta'kidlagan. U diniy va dunyoviy bilimlarni uyg'unlashtirgan holda, zamonaviy musulmon ziyolisini tarbiyalashni maqsad qilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Алимova, Д.А., 2000. История как история, история как наука. Ташкент: Узбекистан.
2. Фитрат, А., 1913. Мунозара. Самарканд: Матбааи Демурова.
3. Фитрат, А., 1912. Хинд сайёҳи баёноти. Истанбул: Матбааи Аҳмад Комил.
4. Фитрат, А., 1915. Раҳбари најот. Тошкент: Матбааи Ғуломия.
5. Болтабоев, Ҳ., 2007. Фитрат ва жадидчилик. Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти.
6. Қосимов, Б., 2002. Абдурауф Фитрат. Тошкент: Шарқ.
7. Каримов, Н., 1991. XX аср ўзбек адабиёти тараққиётининг ўзига хос хусусиятлари ва миллий истиқлол мафкураси. Тошкент: Фан.
8. Ражабов, Қ., 2005. Абдурауф Фитратнинг диний-фалсафий қарашлари. Тошкент: Маънавият.
9. Халид, А., 2007. Ислам после коммунизма: Религия и политика в Центральной Азии. Москва: Новое литературное обозрение.
10. Бехбудий, М., 1913. Падаркуш. Самарканд: Демуров матбааси.